

Utváření hospodářského života ze zlé a z dobré lidské vůle • Odpoutání peněz od zboží

Rudolf Steiner

Duchovní věda požaduje střízlivost a reálnost

Ve svých *Hlavních bodech sociální otázky* jsem zdůraznil, že právě dnešní proletariát vyznává nejvíce světový názor, který je vlastně naprosto teoretický. To je dáno prostě tím, že dnešní proletariát, ve svých snahách nepochopený čím dál materialističtěji se vyvíjejícím měšťanstvem, obdržel v podobě světového názoru právě jen materialismus zastávaný tímto měšťanstvem; věří proto v tento materialismus jako v nepřemožitelné evangelium a jednoduše se ho nemůže zbavit. Duchovní věda nesmí vyznávat teorie, především nesmí mít sklon k nějaké fantastice. Pokud v sobě totiž člověk jakožto duchovní vědec nese sklon k fantastice, dojde ke zkreslení všeho, co v duchovním světě pozoruje, ze všeho se stane karikatura; člověk dospěje pouze ke zcela zkreslenému světu. Duchovní věda od svých vyznavačů jako nutný základ požaduje, aby se vychovávali k reálnosti, k jisté střízlivosti. Ovšem tím, že se člověk právě v duchovní oblasti vychovává zaprvé k jasné, přísné logice, zadruhé pak k zohledňování skutečností, je schopen vnášet tuto výchovu do obvyklého praktického života a také tady nechat správným způsobem promlouvat skutečnosti v celé jejich váze.

Příčina krize z roku 1907: spekulace s cennými papíry

Co udělá národohospodářský teoretik a co udělají všichni ti, kteří se od něj učí, chtějí-li například studovat něco takového jako hospodářskou krizi roku 1907? Nejprve budou studovat, co v hospodářství předcházelo v roce 1906, a dostanou se tu do roku příznivé konjunktury. V rámci toho, co předcházelo, se pak pokusí najít příčiny následujícího hospodářského úpadku. Když člověk postupuje takto, může se proniknout všelijakými mlhavými pojmy a je pak kvůli tomu zcela neschopný v sociálním životě náležitě myslet. Pokud se ale někdo vychovával pomocí duchovní vědy, ptá se po hospodářských skutečnostech, a v případě krize z roku 1907 (mohli bychom zvolit i jiný příklad) pak objeví, že v Americe byla mocná skupina finančních magnátů, která vlastnila přes třicet bank a více než třicet železničních tratí a ještě leccos jiného. Toto mocné konsorcium nakoupilo ve vší tichosti jisté spekulativní papíry, které byly obchodovány i na evropských burzách, v tak velkém množství, že téměř veškeré tyto [cenné] papíry byly v majetku tohoto konsorcia finančních magnátů.

Všelijakými hospodářskými spekulacemi pak přiměli evropské banky - a evropské podniky vůbec - k tomu, aby takové papíry koupily „na dodání“. Podařilo se jim tenkrát dosáhnout toho, aby velmi velký počet lidí koupil takové papíry na dodání. Předpoklá-

dejme ovšem, že nějaký podnik provedl u takového papíru koupi na dodání, aby pak tento papír zase prodal; a bylo tomu tak, že tytéž banky v Americe s evropskými podniky zároveň provedly [ve velkém rozsahu] koupě na dodávky v těchto papírech. Jeden evropský podnik tedy začal na jedné straně nakupovat tyto papíry a na druhé straně se zavázal, že je za určitou dobu prodá - ovšem neměl je, protože tyto papíry předtím všechny skupila [tato finanční skupina], Morganova skupina; musel je tedy od ní nejprve zase koupit. Evropské podniky se tedy ve velkém rozsahu zavázaly dodávat tyto papíry.

V mezidobí, které uplynulo mezi spekulací a termínem dodávky, se však těm lidem z Ameriky podařilo cenu tohoto papíru nesmírně vyšroubovat a důsledkem bylo obrovské přetížení evropského peněžního trhu, což pak vyvolalo krizi. To znamená, že tuto krizi způsobila čistě finanční spekulace, vyvolaná určitým nepatrným počtem lidských jedinců. Ti, kdo tuto krizi znají, si vzpomenu, že tenkrát bankovní diskont v Anglii stoupl až na 7 %, v Německu na čas dokonce na 8 %, a zvýšený bankovní diskont je vždycky ukazatelem krizí. Tato krize tedy byla způsobena z vůle oněch lidí.

Je třeba pozorovat život, nikoli vymýšlet teorie ve studovně

Takovýchto skutečností, tedy zcela speciálních, konkrétních skutečností života, nikoli obecných teorií, si člověk musí všimnout, chce-li rozumět životu, a to i v jeho sociálních jevech. Může být duchaplné, nesmírně duchaplné a imponující, když například Karel Marx nechá z hospodářských forem s jistou nutností vzejít to, co si pak lidé myslí. V podstatě je to všechno ale vymyšlené ve studovně a je právě velmi charakteristickým znakem, že ten nejryzejší produkt studovny, *Kapitál* Karla Marxe, se stal mezi proletariátem populárním jako evangelium. Chce-li však někdo poznat život, musí také život pozorovat. Zjistí pak, že právě duchovní věda vychovává k pozorování života - ovšem k pozorování nepohodlnému. V podstatě je totiž mnohem pohodlnější postulovat abstraktní teorie, než se zabývat skutečným životem. [•••]

Předpokládejte, že události by se vyvíjely tak, jak se vyvíjely na začátku roku 1907. V roce 1906 probíhala příznivá hospodářská konjunktura a řada lidí si díky tomu vytvořila jisté životní návyky. A lze říci, že když jsou lidé pár let ve snesitelné situaci, získají jisté životní návyky. A když se takové návyky vytvoří, mohou ti, kdo chtějí právě takovou situaci využít, udělat něco takového, jako to udělala Morganova skupina v roce 1907. Ti si pak mohou říci: Tak, teď mají lidé chuť udělat tohle nebo támhle to, nuže, dejme se do spekulování! [...] Je tomu tedy tak, že to, co se stane, není důsledkem předcházející konstelace hospodářského života, nýbrž je to důsledkem výhradně toho, co udělají lidé. [...]

Emancipace peněz vůči zboží, ztráta vztahu člověka ke své práci

Jak se stalo, že něco takového bylo možné? Stalo se to v důsledku emancipace peněžního trhu

vůči trhu zboží. Tato emancipace sahá zhruba do let 1810 až 1815. Teprve v této době se z dřívějšího pouhého hospodářského [na oběhu zboží založeného] ovládnutí veřejného života stalo ovládnutí peněžním trhem. Teprve v této době se vlastně pánem v hospodářském životě stalo bankovníctví. A vyvolávání takovýchto hospodářských situací oběhem na pouhém peněžním trhu - v rozsahu, jaký se stal obrovským způsobem možným v roce 1907 - vzniklo teprve tím, že peníze se staly skutečným abstraktem. Staly se abstraktem, které se od té doby prostě rozšiřuje do celého našeho hospodářského, ale i ostatního života.

Pomysleme přitom na časy, kdy byl člověk srostlý s tím, co vytvářel. Peníze byly v podstatě jen jakýmsi ekvivalentem vytvořeného zboží; člověk byl s vytvořeným zbožím spojený. A nebylo vůbec lhostejné, co vyrábí, nýbrž on se svým výrobkem srůstal. To už má dnes nádech legendy, dříve se však člověku mohlo stát to, co bych teď chtěl uvést jako příklad. Když jsem jednou přijel do Budapešti a chtěl jsem se dát ostříhat, našel jsem holiče, který stříhal skutečně ještě s nadšením a který řekl: „Nejde mi o výdělek, jde mi jen o hezký stříh.“

Řekl to tak, že to skutečně budilo dojem vnitřní pravdivosti a upřímnosti. Toto spojení se svým výrobkem se dnes úplně ztratilo a člověku jde už jen o to, aby vydělal tolik a tolik a uspokojil své potřeby. Dnes už jde jen o výnos kapitálu nebo o mzdu. A právě tak, jak se ve všem možném šíří obecné abstraktní principy, šíří se ve všem možném také abstraktní peníze. Pro mnoho lidí je dnes nakonec úplně lhostejné, chtějí-li vydělat za den tolik a tolik marek, jestli za to vyrábějí boty nebo učebnice. Tyto peníze emancipované vůči vlastní realitě života umožnila atmosféra, v níž se mohly odehrávat děje jako ty z roku 1907 - a přesto tyto děje naprosto vycházejí z vůle lidí!

Jednostrannost nahlížení hospodářského života: jen ze strany výnosů

Těmito slovy jsem chtěl poukázat pouze na to, že duchovní věda je založena na pojmání skutečnosti v její pravé podobě. Právě materialismus - jak přírodovědecký, tak historický - se od skutečnosti zcela odchýlil; ten už jen teoretizuje. Duchovní věda musí být založena na skutečnosti. Proto se také nenechá zamlžit teoretickými názory; právě tím však dospívá ke skutečnému porozumění životu. Právě tím bude povolána, aby v budoucnu účinně napomohla sociální obnově. Zvolna se utvořil zvyk, že se v národohospodářství počítá již jen s takovými věcmi, jako je nabídka a poptávka a podobně, s tržními, oběhovými a směnnými vztahy. Vždycky se tu má vlastně na mysli jen něco abstraktního, to, co se ukazuje jako výnos. A když dnes lidé přemýšlejí o hospodářských otázkách, neděje se to vlastně nikdy jinak než tak, že se počítá jen s výnosovým faktorem. Tím se jaksí na celý hospodářský život nahlíží jednostranně, neboť se vyřazuje všechno, co souvisí se spotřebou. Spotřeba má prostě - abych tak řekl - automaticky vyplynout z toho, co se za nějaký výrobek získá jako výnos.

Když se někdo pouští do nějakého obchodu, zajímá ho pouze to, kolik mu to přinese, a ne už, jaký druh spotřeby je s tímto obchodem spojen. Vůbec se nepočítá se zvláštní kvalitou artiklu, pokud je to spotřební artikl; ekonomicky se myslí jen na straně výnosu, na straně výroby, ne však už na straně spotřeby. Pokud se ale ekonomické myšlení úplně přestane obracet na stranu spotřeby, pak spotřeba pozvolna anarchizuje, pak se spotřeba pozvolna vymkne.

Tato spotřeba má ovšem jednu osobitou vlastnost: Má jistou příčinnou souvislost s lidskou morálkou, s lidským duševním rozpoložením; ve srovnání s výrobou však s lidským duševním rozpoložením souvisí opačným způsobem. I ve výrobě hraje určitou roli morálka, duševní faktor; tady je tedy duševní stránka příčinou. Vyrábím-li nějaký druh zboží, jímž budu lidi podvádět, vychází to z pokřivené morálky. Jak ale lidé žijí, to znamená, jakých možností spotřeby využívají, jestli spotřebovávají to či ono, to působí příčinně na duševní rozpoložení, na morálku. A tento faktor se v celé novodobé národohospodářské nauce nezapočítává. Proto lidem toto národohospodářství uniká.

Všestrannost duchovní vědy

Tady může nastoupit duchovní věda a ukázat ony významné souvislosti, protože duchovní věda nikdy není zaměřená jednostranně, nýbrž vždy všestranně. Nemám na mysli duchovní vědu, která směřuje do abstraktních, mystických výšin, nýbrž duchovní vědu, která chce člověka vychovávat k tomu, aby byl použitelný pro život a praktický. Duchovní věda, je-li správně používána, je vychovatelkou pro život, pro skutečně životaplnou výstavbu života. Proto se může stát základem národohospodářské nauky, která zná souvislost mezi nechutí k práci a výrobou nějakých zbytečných produktů.

Asociace: utváření hospodářského života z dobré lidské vůle

Těm lidem, kteří chtějí mít pouze výnosy, je lhostejné, k čemu vyrábějí nebo za co jsou odměňováni; dostávají totiž za to peníze. Peníze jsou v hospodářském životě abstraktní a člověk za ně může mít všechno. Jedná se právě o to, abychom naše národohospodářství utvářeli tak, že bude závislé na lidské vůli poctivým způsobem, nikoli způsobem nepoctivým. A jak se stane poctivým způsobem závislým na lidské vůli? Na základě asociací. Budete-li mít asociace, bude působit to, co se děje v hospodářském životě, z vůle lidí podílejících se na těchto asociacích. Pak se bude jednat mezi jednotlivými asociacemi; pak spolu budou jednat živí lidé, a to, co se bude v hospodářském životě vyrábět, bude vycházet z takového vzájemného jednání živých lidí v asociacích.

Když má být založena továrna, nebude se o tom přemýšlet pouze z hlediska, že má v současné konjunktuře přinášet takový a takový výnos, nýbrž bude se vycházet z přehledu o tom, co je nutné. Nebudou k tomu zapotřebí státní pravidla, neboť tím by se všechno kasernovalo*, avšak budou k tomu zapotřebí znalosti těch, kdo pracují v jednotlivých podnicích a jednotlivých oborech. Jen tak se zjistí, jestli je nějaký podnik nutný. A je-li nutný, pak lze vyrábět, a pak lze jeho prostřednictvím také vydělávat. Cestou asociací se vyřadí všechno, co by mohlo uplatnit škodlivý vliv. Nebude pak možné jednat na základě čistě finančních úvah, jak to udělala například Morganova skupina, neboť se pak bude pracovat na základě čistě hospodářských potřeb.

Je zvláštní, jak je v současnosti pro leckteré lidi těžké, přistoupit na reality života. Přistoupit na tyto reality života je daleko nejdůležitějším požadavkem současnosti. Můžeme se také ptát: Čím to je, že se lidé v současnosti tolik vzdálili od reálného života? - Je to právě důsledek materialismu, neboť materialismus má tu osobitost, že vychovává k abstraktnosti. Duchovní věda má naproti tomu

* Kasernovat = doslova „zavírat do kasáren“, tedy přeneseně chtít všechno řídit podle jedné šablony. (Pozn. překl.)

právě tu osobitost, že vychovává ke konkrétnosti, ke skutečnosti, k praxi.

R. Steiner: Soziale Ideen, soziale Wirklichkeit, soziale Praxis I. GA 337a. Studijní večer, Stuttgart, 15. září 1920, str. 271nn.